

GÓTH BENCE

A halál és haldoklás témaköreinek megjelenése Neil Gaiman *Sandman* című képregénysorozatában

Összefoglalás ♦ *A halál és haldoklás gyakran megjelenő témakör irodalmi művekben, valamint képzőművészeti alkotásokban. Írásomban Neil Gaiman Sandman című képregénysorozatát tekintem át, arra a kérdésre keresve a választ, milyen halállal és haldoklással kapcsolatos motívumokat és nézőpontokat ismerhetünk meg benne. Habár a képregénynek maga Halál is egy fontos szereplője, a történet az ő karakterén túl is sokat foglalkozik a témakörrel. Négy aspektusát tárgyalom részletesebben: a jó halál, az élet értelme, a gyász és a halálhoz kapcsolódó rítusok témaköreit. Ezeket a karaktereken és a cselekmény áttekintésén keresztül vizsgálom.*

Kulcsszavak: képregény, Neil Gaiman, Sandman, mágikus realizmus, gyász, rítusok

The appearance of the themes of death and dying in Neil Gaiman's *Sandman* comic book series

Summary ♦ *Death and dying are topics that frequently appear in literature as well as in art. In my article I review Neil Gaiman's comic book series entitled Sandman, while looking for an answer to the following question: what motives and aspects related to death and dying can we recognize in the series? Although Death is an important character in the comic book, the story deals with the topic beyond her character to a great deal. I discuss four aspects to a larger extent: the topic of good death, the meaning of life, mourning and death-related rites. I examine these through an overview of the plot and the characters.*

Keywords: comic book, Neil Gaiman, Sandman, magical realism, grief, rites

Kevés összetettebb és az embereket mélyebben megmozgatóbb téma van, mint a halál és a haldoklás témaköre. Nem meglepő, hogy szinte valamennyi író és művész munkásságában fellelhetők ezek a motívumok. Írásom témájául Neil Gaiman a *The Sandman* – Magyarországon

Sandman, az Álmodók Fejedelme címen megjelenő – képregénysorozatot választottam, mely 1988 és 1996 között jelent meg. A mágikus realizmus műfajába sorolható történetfolyam gyakran foglalkozik az élet, a halál és a változás kérdéskörével.

A címszereplő, Álmodó egyike a hét halhatatlan természetfeletti lénynek, akiket a Végteleneknek neveznek. Testvérei: Végzet, Halál, Pusztítás, Vágy, Kétségbeesés és Delírium. Mindegyikük neve megszemélyesülésüként létezik, hatalmuk és feladatuk van. Halál karaktere eltér a halál általam eddig megszokott ábrázolásmódjaitól. A képregényekben egy fiatal, sovány, sápadt lány, fekete hajjal és ruhával, nyakában *ankh* (óegyiptomi halál szimbólum) alakú nyakláncot hord, jobb szeme *Hórusz-szeme* (megújulás jelképe) mintájára van megrajzolva. Személyisége is rendhagyó: érzékeny, derűs, kedves. A képregényben, miközben Álmodó közelebről megismerkedik testvére munkájával, különösnek találja, hogy az emberek félelemmel tekintenek a halálra, holott éppoly természetes része az életnek, mint a születés.

A jó halál

A történelem során számos különböző alkotás és ábrázolás született a halállal kapcsolatban, mely általában jól tükrözte az adott korban az emberek halálhoz és haldokláshoz való viszonyulását. Álmodó megfigyelése szép párhuzamba állítható Philippe Ariès halálkép változásáról alkotott elméletével: míg a kora középkortól a középkor végéig a haldoklás egy nyilvános esemény, a mindennapok része, a haldoklót általában családja és barátai veszik körül, addig a következő időszakban – a vallásos hit szerepének gyengülésével párhuzamosan – megkezdődik a haláltól való eltávolodás és a haláltól való félelem erősödése. Erre az időszakra tehető a halál perszifikációja: a művészeti ábrázolásokban a halál személyes jelleget ölt, gyakran a pusztulás és romlás jegyeit hordozza magán (például Kaszásként, rothadó emberi csontvázként vagy rémisztő, bomlásnak indult testként jelenik meg). (Tóthné Zana, 2009)

Neil Gaiman saját bevallása szerint, ezzel ellentétben egy olyan Halált akart megteremteni, aki nem szenved a feladata miatt, nem lel benne örömet, de nem is közömbös. Olyat, akivel ő maga is szívesen találkozna élete végén, akire lehet számítani és akinek számít a feladata.

Halál először a Szárnyainak suhogása (SANDMAN 8.) című számban jelenik meg, ekkor részletesebben megismerhetjük Neil Gaiman jó halálról alkotott elképzeléseit. Álmodó találkozik Halállal és elpanaszolja neki, hogy mióta elérte céljait, kiüresedettnek érzi magát. Halál válaszként elviszi egy „munkanapjára”. New York városát járva meglátogatják haláluk pillanatában az embereket: egy öreg magányos zsidót, egy előadás közben áramütést szenvedő komikust, egy csecsemőt, akit csak egy pillanatra nem figyelt édesanyja, gyilkosság,

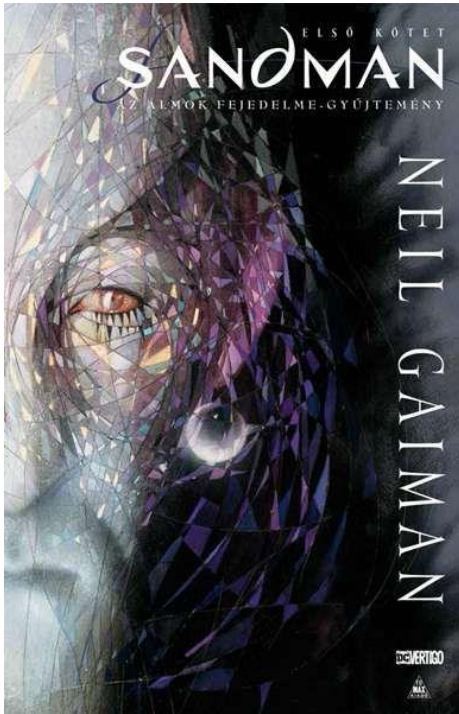
öngyilkosság és balesetek áldozatait. Valamennyi eset különböző, azonban Halál mindegyiküknek tudja a nevét és mindegyikükhöz van pár kedves szava.

Egységes elképzelést megfogalmazni a jó halálról véleményem szerint nem lehetséges, hiszen mindannyian különbözőek vagyunk, különböző élethelyzetben, életkorban szembesülünk ezzel a kérdéssel és különböző kulturális háttérrel rendelkezünk. Számos tanulmány született már ebben a témakörben, melyekben ezzel kapcsolatban több közös témakör és motívum körvonalazódik. Ilyen többek között annak a kérdésköre, hogy milyen környezetben, hol szeretnének az emberek meghalni: például családjuk körében otthon vagy egy intézményben? Illetve annak a kérdése, hogy mik a jó halál folyamatának jellemzői: gyors, pillanatok alatt bekövetkező vagy lassabb, mely időt és lehetőséget biztosít a felkészülésre, az élet lezárására? Talán a leggyakrabban megjelenő közös motívumok, hogy fájdalommentesen következzen be, legyen lehetőség az emberi méltóság megőrzésére. (Békés, 2000; Hegedűs, 2017; Meier, 2016)

Gyakran fontos szempontként jelenik meg, hogy érzelmileg felkészült állapotban történjen a halál. Ezzel kapcsolatban Álom egy ókori egyiptomi sirámot idéz fel, amiben az élettől elvágyódó költő a halált méltatja. A töredékben a halál hazatérésként jelenik meg:

*„Olyan előttem ma a halál,
mint midőn meggyógyul egy beteg,
mint kimenni újra baleset után.
Olyan előttem ma a halál,
mint a balzsam illata,
mint vitorla alatt ülni, szeles napon.
[...]
Olyan előttem ma a halál,
mint az út esőben,
mint midőn katonáskodásból házába tér meg az ember.
Olyan előttem ma a halál,
mintha vágyik újra látni házát az ember,
ki fogságban töltött el sok-sok évet.”*

*(Neil Gaiman: Sandman: Az álmok fejedelme
gyűjtemény, Első kötet, 2019, 223-224. o.)*



Az élet értelme

Az Egyszer fenn, egyszer lenn (SANDMAN 13.) című szám az élet értelmének kereséséhez köthető. A történet 1389-ben veszi kezdetét. Álom és Halál egy fogadóba térnek be, ahol egy Robert Gadling nevű vendég arról gyözködi asztaltársaságát, hogy nem fog meghalni. Érvelése szerint: „A halál egy marhaság. Sok még a teendő. Sok férfival kell még inni. Sok nővel kell még háltni. Ti csak haljatok meg. Megérdemlitek, hisz ostobák vagytok. De én nem.” Ebben a kijelentésében a halál ürességét állítja szembe az élet tartalmasságával, így a halál elkerülése motivációs tényezőként jelenik meg számára. Álom és Halál ezt hallva egyezsége jutnak. Álom megbeszél Gadlinggal egy találkozót száz év múlva, ugyanabban a fogadóban, avval a kikötéssel, hogy elmeséli, milyen az élete halál nélkül. Mindketten tartják magukat a megbeszéltekhez. Gadling meglepő módon a hosszú, keserves időszakok megélése során sem vágyakozik a halál után. Utoljára A virrasztás: epilógus c. számban (SANDMAN 73.) jelenik meg, ami a képregény jelenében játszódik. Találkozik Halállal, közli vele, hogy még nem szeretne meghalni és elképzelhetőnek tartja, hogy nem is jön el az a pillanat soha. Ekkorra válik az olvasó számára világossá, hogy az élet és annak tartalmas megélése ad neki motivációt, ezért nem vágyik a halálra és nem is féli azt. Az életből fakadó tapasztalást keresi, legyen az akár negatív, akár pozitív.

Álom két dologban találja meg az élet értelmét: a kötelességében (az Álomvilág feletti uralkodásban) és a szociális kapcsolatokban. Eleinte úgy gondolja, előbbi egyedül is elegendő

célt ad életének, de a történetben előre haladva egyre meghatározóbbá válnak társas kapcsolatai. A szoros szociális kapcsolatoknak Álomra gyakorolt hatását Orpheusz történetén keresztül van lehetőségünk közelebbről is megvizsgálni.

A gyász

Orpheusz (görög mitológiai alak) nem más, mint Álom fia. Az Orpheusz éneke c. számban (SANDMAN SPECIAL 1.) kerül bemutatásra a szereplő eredettörténete. Orpheusz elveszíti kedvesét, Eurüdikét és apjától kér segítséget, hogy visszahozhassa az alvilágból. Nem ment el Eurüdiké temetésére, amiért Álom kérdőre vonja: *„A temetésen lett volna a helyed. [...] Hogy elbúcsúzz. [...] Halandó vagy: a halandók ezt teszik. Temetésre mész, búcsút intesz. Gyászolsz. Élsz tovább. Hiánya rád-rád tör, mintha bezúznák mellkasodat, és zokogsz. De aztán egyre ritkábban fog el az érzés. Ő meghalt. Te élsz. Hát élj!”* Orpheusz az elutasítás után az öngyilkosságot fontolgatja, de Halál segítségével lehetősége nyílik Eurüdikét visszahozni a földi világba. Az egyedüli feltétel az, hogy Orpheusz a lány előtt haladjon és ne nézzen vissza. Ezt a dalnok nem tudja megállni, így végleg elveszíti őt. Álom ekkor meglátogatja a megkeseredett és ismét halálra vágyó Orpheuszt, ám megtagadja a kérést, hogy vessen véget életének, és minden felelősséget fiára hárít.

Érdeemes felfigyelni rá, hogy Orpheusz krízishelyzetében Álom ellentmondásos pozíciót foglal el. Figyelmezteti fiát a gyászszertartás rituális formájának fontosságára, ami segíthet a trauma feldolgozásában, de nem nyújt neki társaságot, elutasítja a segítséget. Orpheuszban ezt követően merül fel először az öngyilkosság gondolata. A Kübler-Ross-féle modell szerint a gyásznak 5 szakasza van: a tagadás, a düh, az alkudozás, a depresszió és az elfogadás. Ezek megjelenése gyakran tér el a modelltől, szakaszok maradhatnak ki, cserélődhetnek fel, rövidülhetnek vagy hosszabbodhatnak meg. (Sarungi, 2019) Orpheusznál az alkudozás és a depresszió dominál, előbbi cselekvésre is sarkallja, utóbbi az öngyilkossági gondolatokban tetőzik. Az elfogadás szakaszát nem sikerül elérnie. Álom a Rövid életek kilencedik fejezetében (SANDMAN 49.) segít végül véget vetni Orpheusz életének.

A rítusok

A halál és haldoklás folyamatának az egyének szempontjából történő megközelítése mellett lényeges, hogy a közösségek szemszögéből is vizsgálhatjuk ezeket a kérdéseket. Jellemző, hogy a különböző életszakaszokhoz, azok változásához és így a halálhoz kapcsolódóan minden kultúrában sajátos rítusrendszerek alakultak ki. Ezen rítusoknak különlegesen kiemelt szerepet biztosít Neil Gaiman. A Szemfedők c. történet (SANDMAN 55.) Lythargyrum nekropoliszáról

szól, egy olyan városról, aminek léte a halotti szertartások körül forog. Maga a nekropolisz gótikus stílusban épült, sírkövek, kripták, katakombák egyes helyeken elhunytak csontjaiból készített épületek tarkítják. Lythargyrum lakosainak egyetlen feladata a szertartások lebonyolítása. A holtakról leszedett ruhát hordják, és a velük érkezett áldozati ételt eszik. A városba érkező fiatalok inasként kezdik tanulmányaikat, később segéd végül mester válhat belőlük. Tanulmányaik során elsajátítják a halotti szertartások minden módozatát, megismerik a különböző kultúrák hagyományait, szokásait. Rövid és tömör összefoglalót olvashatunk például a temetkezés különböző módjairól és azok variációiról: „*Első: elföldelés, avagy temetés. Variációk: koporsós, betekert vagy meztelen; balzsamozott vagy nem; fekve, ülve vagy állva; sír, sírhely, kriptá vagy kőhalom. Második: tűz általi felszámolás. Variációk: ruhás, dobozos, máglyás, hajós. [...] Harmadik: mumifikáció. Variációk: sózás, ásványi fürdő, dehidratáció, Ott van a szurkozás és a bitumenezés ... Negyedik: víz útján történő felszámolás Variációi: víziállatokkal vagy halakkal felfaladás, szent folyóba vagy tengerbe dobás, koporsós, köves zsákos, feldarabolás... Ötödik: Légi temetés [...] Variációi: feldarabolva vagy másképp; ragadozók vagy dögevők által felfaladás; teljes vagy részleges felszámolás.*” (Gaiman, N: Sandman: Az álmok fejedelme gyűjtemény, Harmadik kötet, 2020, 462. o.)

A világ minden részéről érkeznek „kliensek”, akiknek végső tiszteletet tartanak. Gaiman olyan helyszínt alkotott meg, ami minden halottkultusz hazája lehet egyszerre. Lythargyrum előtt egy másik, ma már névtelen nekropolisz látta el ugyanezeket a feladatokat, ám odafigyelés és szeretet nélkül. Ezzel ellentétben Lythargyrumban élőknek fontos kitétel a szeretettel való munkavégzés. Az itt végzett rítusok szakrális jelleget öltenek, hiszen kiemelten fontos a hozzátartozók által kért szertartás pontos, meghatározott rendben történő elvégzése, melyeknek így lényeges szorongásoldó hatásuk is érvényesül.

A képregényből történethű sorozatos adaptáció is készült 2022-ben, ami a Netflix streaming szolgáltatón keresztül szélesebb körhöz és fiatalabb közönséghez is el tudta juttatni a történetet, hiszen több mint harminc éve jelent meg az első szám. Jelen összefoglalóm írásáig az első évad készült el, ami a SANDMAN 18. számáig dolgozza fel a képregény eseményeit. A hatodik epizódban kerül feldolgozásra kettő itt is tárgyalt történet: a Szárnyainak suhogása és az Egyszer fenn, egyszer lenn.

Neil Gaiman képregényeinek olvasása, illetve a sorozatos adaptáció megtekintése közben a halál és haldoklás témakörét több szempontból is lehetőségem nyílt körbejárni. A halál nem csak megszemélyesítve, az egyik főszereplőként jelenik meg, hanem összetett és eddig ismeretlen nézőpontokat ismerhetünk meg a haldoklás folyamatával és az ehhez fűződő

rítusokkal kapcsolatban. Ez adja talán a halál irodalmi művekben és egyéb művészeti formákban történő ábrázolásának egyik legnagyobb jelentőségét, hiszen ezen alkotások elemzése segítséget nyújt abban, hogy a későbbiekben – tanulmányaink és munkánk során is – egy szigorúan biomedikális megközelítési mód helyett holisztikusabb megközelítéssel forduljunk a haldoklók és hozzátartozóik felé.

IRODALOM

BÉKÉS V.: Ki fél a haláltól?, Kharón Thanatológiai Szemle, 2000; 4 (3): 5-65.

GAIMAN, N.: Sandman: Az álmok fejedelme gyűjtemény, Első kötet, Fumax, Budapest, 2019

GAIMAN, N.: Sandman: Az álmok fejedelme gyűjtemény, Harmadik kötet, Fumax, Budapest, 2020

GAIMAN, N.: Sandman: Az álmok fejedelme gyűjtemény, Negyedik kötet, Fumax, Budapest, 2021

HEGEDŰS K.: Létezik-e jó halál? Budapest, Oriold K, 2017.

MEIER, E.A. et al., Defining a Good Death (Successful Dying): Literature Review and a Call for Research and Public Dialogue, Am J Geriatr Psychiatry, 2016 Apr; 24(4): 261–271.

Papyrus Berlin 3024, A. ERMAN, *Gespräch eines Lebensmüden mit seiner Seele*, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Berlin, 1896. Ford.: Dobrovits A., Egyiptomi irodalom, Trencsényi-Waldapfel I., *Ókor*, Budapest, 1952, 37.

SARUNGI E.: Gondolatok a komplikált gyász fogalma mentén, Kharón Thanatológiai Szemle, 2019; 23(3): 29-36.

TÓTHNÉ ZANA Á.: A halálkép alakulása és változása Magyarországon, a korosztályos értékítélet-különbségek és a lehetséges mérési módszerek vizsgálata. Tabu-e még a halál? Doktori értekezés, Semmelweis Egyetem, Budapest, 2009.

Góth Bence

orvostanhallgató

Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar

goth.bence@stud.semmelweis.hu